

УДК 336.717.71

Сіташ Т.Д., к.е.н., доцент

Київський національний торговельно-економічний університет

Вінницький торговельно-економічний інститут

ДЕПОЗИТАРНА СИСТЕМА В УКРАЇНІ

У статті розглянуто депозитарну систему в Україні. Встановлено, що ефективне функціонування депозитарної системи є запорукою реалізації принципів прозорості та справедливості стосовно цін на інвестиційні ресурси. Можливість залучення інвестицій на фондовому ринку є безумовною потребою вітчизняних підприємств. Аргументовано, що надійне функціонування фондового ринку, враховуючи розвинену інфраструктуру з відповідним механізмом діяльності депозитарної системи, стає міцним двигуном економічного розвитку країни. Висвітлено сучасний стан депозитарної системи, виокремлено проблеми та напрями їх вирішення.

Ключові слова: депозитарна система, депозитарій, депозитарна діяльність, фінансовий ринок

Sitash T.

DEPOSITORY SYSTEM IN UKRAINE

In the article Depository system in Ukraine. It is established that the effective functioning of the Depository system is the key to the implementation of principles of transparency and equity prices for investment resources. The possibility of attracting investment in the stock market is an unconditional demand of the local enterprises. It is argued that a reliable functioning of the stock market, given the well-developed infrastructure with an appropriate mechanism of activity of the Depository system becomes robust engine of economic development of the country. Depository system of any country as an important segment of the stock market infrastructure is an integral part of and essential to the functioning of the stock market. The national Depository system is designed for centralized and efficient service to the various operations with securities on the territory of Ukraine. This system provides the custody of securities, transactions with securities, the settlement of these transactions, the possession of the full information on the current state of the securities market. For successful carrying out of operations with securities in the stock market required a well-adjusted and functional Depository system. Reflected a modern condition of the Depository system, identified problems and ways of their solution.

Keywords: Depository system, securities Depository, Depository activity, financial market

Сіташ Т.Д.

ДЕПОЗИТАРНАЯ СИСТЕМА В УКРАИНЕ

В статье рассмотрено депозитарную систему в Украине. Установлено, что эффективное функционирование депозитарной системы является залогом реализации принципов прозрачности и справедливости в отношении цен на инвестиционные ресурсы. Возможность привлечения инвестиций на фондовом рынке является безусловной потребностью отечественных предприятий. Аргументировано, что надежное функционирование фондового рынка, учитывая развитую инфраструктуру с соответствующим механизмом деятельности депозитарной системы, становится прочным двигателем экономического развития страны. Отражено современное состояние депозитарной системы, выделены проблемы и направления их решения.

Ключевые слова: депозитарная система, депозитарий, депозитарная деятельность, финансовый рынок

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Депозитарна система будь-якої країни, в якості важливого сегменту інфраструктури фондового ринку, є невід'ємною та важливою умовою його функціонування. Саме депозитарію належить виконання такої функції, як захист та гарантія прав інвесторів, починаючи з пересічного громадянина, що володіє невеликою кількістю акцій, і завершуючи таким крупним, як держава, яка, доки продовжується приватизаційний процес, є одним з найбільш значних власників.

Створення ефективної депозитарної системи є основою успішного функціонування фінансового сектору кожної країни. Саме вона обслуговує професійних учасників ринку, мінімізує ризики, пов'язані з вчасною поставкою цінних паперів, а також гарантує нормальний режим взаємодії учасників ринку з різних країн в єдиній глобальній мережі. Депозитарна система, що склалася в країні, є децентралізованою і характеризується різноманітністю існуючих організаційних форм, спеціалізації та технологій, що значно ускладнюють гарантування прав інвесторів на цінні папери, що зберігаються у депозитаріях, якість і надійність обслуговування угод між професійними учасниками фондового ринку. Інакше кажучи, система депозитарного обслуговування України не відповідає власним функціям та потребує реформування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

У науковій літературі стан та проблеми депозитарної системи в Україні знайшли відображення у працях Г.М. Калач, О.І. Кіреєва, В.В. Корнеєва, О.М. Мозгового, Д.С. Покришки, М.В. Скиби та ін. Цінність досліджень вищезазначених науковців є вагомою, однак, загалом депозитарна система України залишається недостатньо вивченою, відсутні системні дослідження у напрямку вироблення єдиних підходів щодо її організації та функціонування, що обумовлює вибір теми роботи.

Цілі статті. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні формування та розвитку депозитарної системи в Україні, виокремленні проблемних аспектів та напрямів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Здійснення структурних реформ в економіці України вимагає реалізації заходів, спрямованих на розвиток вітчизняного фінансового ринку як найефективнішого механізму перерозподілу фінансових ресурсів на користь реального сектору. Виконання цього завдання значною мірою залежить від розбудови інфраструктури ринку капіталу в державі, елементом якої виступає національна депозитарна система.

Під депозитарною системою в світі розуміють певну облікову та розрахунково-клірингову складову інфраструктури ринку цінних паперів (ЦП). Цей інфраструктурний сегмент є обслуговуючою системою виконання договорів (угод) щодо цінних паперів. Основними інститутами депозитарного забезпечення у світі є: депозитарії, кастоді (зберігачі), клірингові організації, реєстратори (функціонують не у всіх країнах) [8].

Інтеграційні процеси фінансових ринків як на національному, так і на міжнародному рівнях, зумовили запровадження нової депозитарної системи в Україні, яка діє з жовтня 2013 року. Основними цілями прийняття відповідного законодавчого акта є створення розвинутої, прозорої та централізованої депозитарної системи України, спроможної забезпечити [1]:

- обслуговування операцій із цінними паперами;
- уніфікацію принципів і порядку здійснення діяльності учасниками депозитарної системи та взаємодії між ними;
- забезпечення належного депозитарного обслуговування широкого кола інвесторів, у тому числі інституційних (інститутів спільного інвестування, пенсійних фондів, страхових компаній), та поліпшення інвестиційного клімату в державі, що має сприяти залученню іноземних інвестицій через інструменти фондового ринку;
- усунення недоліків у системі обліку прав власності на цінні папери;
- запровадження чітких та прозорих механізмів здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів;
- вирішення корпоративних конфліктів, пов'язаних із веденням реєстру власників іменних цінних паперів, тощо.

Законом України «Про депозитарну систему України», який набрав чинності з 11.10.2013 року, в Україні передбачені такі види депозитарної діяльності: депозитарна діяльність Центрального депозитарію; депозитарна діяльність Національного банку

України; депозитарна діяльність депозитарної установи; діяльність із зберігання активів інститутів спільного інвестування; діяльність із зберігання активів пенсійних фондів [3].

Національна депозитарна система України (НДСУ) створена для централізованого й ефективного обслуговування різних операцій з цінними паперами на території України. Така система забезпечує зберігання цінних паперів, здійснення угод за цінними паперами, проведення розрахунків за цими угодами, володіння повною інформацією про поточний стан ринку цінних паперів.

НДСУ має забезпечити виконання таких завдань:

- стандартизацію обліку цінних паперів згідно з міжнародними стандартами;
- уніфікацію документообігу щодо операцій з цінними паперами і нумерацію цінних паперів, розміщених в Україні згідно з міжнародними стандартами;
- відповідальне зберігання всіх видів цінних паперів як у «документарній», так і в «бездокументарній» формах;
- реальну поставку з рахунку в цінних паперах з одночасною оплатою грошей відповідно до розпоряджень клієнтів;
- акумулювання доходів за цінними паперами та їх розподіл за рахунками;
- регламентацію та обслуговування механізмів позики та застави цінних паперів;
- надання послуг щодо виконання обов'язків номінального утримувача іменних цінних паперів;
- розробку, впровадження, обслуговування та підтримку комп'ютеризованих систем обслуговування обігу рахунків у цінних паперах і здійснення грошових виплат, пов'язаних з банківськими та/або з іншими системами грошового клірингу на щоденній чи іншій регулярній основі.

Формування ефективної депозитарної системи є необхідною умовою забезпечення всього комплексу законних прав та інтересів інвесторів, а також є засобом стимулювання нагромаджень і трансформації заощаджень в інвестиції. Більшість угод на вітчизняному фондовому ринку укладається поза межами організованої торгівлі; значну частину від обсягів операцій на ринку цінних паперів становлять операції перерозподілу, а не інвестування капіталу. При цьому сучасний стан депозитарних технологій в Україні не дає змогу забезпечити уніфіковане і високоякісне депозитарне обслуговування інвесторів і задовольнити їх потреби повною мірою.

Інфраструктура фондового ринку в державі стала одним з основних чинників, що стримують його розвиток. Децентралізована система обліку прав і розрахунків по цінних паперах утруднює й здорожчує здійснення угод, а також істотно збільшує ризики. У більшості європейських країн центральні депозитарії уже створені, і світовий досвід показує, що це сприяє спрощенню системи розрахунків і зниженню витрат емітентів. Відтак відмінність практик щодо системи клірингу та розрахунків на вітчизняному та зарубіжних фондових ринках стримує прихід іноземних інвесторів в українську економіку.

Основними проблемами, які перешкоджають становленню ефективної депозитарної системи в Україні, нині є:

- повільне формування на ринку єдиної інституції, яка забезпечуватиме функціонування Єдиної системи депозитарного обліку цінних паперів відповідно до міжнародних стандартів, що призводить до неможливості здійснення цивілізованих правовідносин на фондовому ринку;
- невизначеність у вітчизняному законодавстві виключних повноважень Центрального депозитарію, що унеможливорює сформуванню розвинену та прозору систему депозитарного обліку цінних паперів;
- поширення практики здійснення незаконного перерозподілу прав власності, маніпуляцій з боку рейдерів через несформованість центрального реєстру цінних паперів.

Зазначимо, що технологічна відокремленість складових Національної депозитарної системи створює труднощі для інвесторів та професійних учасників ринку. Цілісності системи перешкоджає існування особливостей у веденні обліку окремих видів цінних паперів. Паралельне існування кількох систем депозитарного обліку, створених кожним депозитарієм та Національним банком України, за умов, коли зберігачі цінних паперів повинні підтримувати зв'язок з інформаційною системою кожного депозитарію та відповідати його вимогам щодо технічного та програмного забезпечення, призводить до збільшення організаційних, технологічних та фінансових витрат професійних учасників ринку та інвесторів, зокрема держави, збільшення ризиків у процесі функціонування системи загалом.

До недоліків депозитарної системи України потрібно зарахувати і відсутність належного її інтегрування з міжнародними депозитарними установами, що стримує доступ українських підприємств та інвесторів на міжнародні ринки капіталу. Усунення цієї проблеми є можливим за рахунок функціонування повноцінного єдиного Центрального депозитарію.

У такому аспекті основними принципами ефективного функціонування депозитарної системи та здійснення депозитарної діяльності вважаємо такі, як: довіра з боку усіх учасників ринку; оптимальний баланс участі держави та професійних приватних компаній у капіталі Центрального депозитарію; потужна матеріально-технічна база, що забезпечує належний рівень безпеки; серйозні фінансові ресурси, необхідні для подальшого розвитку; дотримання принципів корпоративного управління, що дозволить консолідувати функції бек-офісу (щоб скоротити витрати); здійснити консолідацію депозитарної, клірингової та розрахункової функцій, що сприятиме мінімізації ризику.

Висновки. Узагальнюючи, можна констатувати, що створення Центрального депозитарію цінних паперів має ключове значення для забезпечення розвитку та економічної безпеки держави, оскільки дозволить: поліпшити інвестиційний клімат в країні шляхом створення прозорого механізму зберігання цінних паперів та відстеження зміни прав власності; підвищити довіру з боку інвесторів, емітентів, професійних учасників фондового ринку; посилити захист прав власності на цінні папери й, зокрема, виключити роздвоєння реєстрів акціонерів та обмеження рейдерства; мінімізувати операційні ризики впровадження єдиної моделі депозитарного обліку; зменшити трансакційні витрати учасників ринку на здійснення угод; дещо спростити порядок розрахунків за угодами з цінними паперами.

Крім того, доцільно відмітити, що нова депозитарна система вирішує такі проблемні аспекти функціонування депозитарної системи України, як:

- обіг цінних паперів, що належать нерезидентам;
- обіг цінних паперів, що належать інституційним інвесторам;
- порядок здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів, вчинених з допомогою організаторів торгівлі;
- порядок виникнення, зміни, передачі та припинення прав за цінними паперами;
- строки реєстрації прав на цінні папери, порядок їх реалізації.

Перспективними напрямками, які сприятимуть розвитку депозитарної системи в Україні вважаємо:

- створення ефективної депозитарної системи, яка забезпечить якісну реєстрацію і обслуговування корпоративних прав інвесторів та хеджерів, що посвідчуються цінними паперами, деривативами та забезпечують відповідні розрахунки, а також інтеграцію національного ринку цінних паперів до міжнародних фінансових ринків;
- підвищення ефективності та зменшення технологічних ризиків функціонування організованих ринків, що забезпечуватиме підприємствам можливість отримання ними на ринкових умовах довгострокових фінансових інвестицій, сировинних, енергетичних та інших ресурсів виробництва, право на отримання яких підтверджено цінними паперами або деривативами;

– забезпечення процесу корпоративного управління прозорою та ефективною системою реєстрації права власності на корпоративні права, посвідчені цінними паперами, і як наслідок, покращення інвестиційного клімату в Україні, сприяння розвитку інвестиційної активності населення, розширення асортименту та якості фінансових послуг та розвитку фінансових установ, зокрема, системи недержавного пенсійного забезпечення, страхування, хеджування ризиків та інститутів спільного інвестування;

– інтеграції вітчизняного ринку цінних паперів до регіональних та світових ринків капіталу.

Отже, вищенаведене можна розглядати як шляхи вдосконалення фінансового сектору економіки, що дозволять підвищити його інвестиційну привабливість та призведуть до покращення функціонування депозитарної системи в Україні.

Список використаних джерел:

1. Бодров В. Нова депозитарна система України / В. Бодров, Л. Рудалева // Вісник Національного банку України. – 2013. – №11. – С. 10-15.
2. Грабчук О. М. Принципи застосування фінансових інструментів для досягнення сталості розвитку економічних систем / О. М. Грабчук // Економіка & держава. – 2012. – №4. – С.35-37.
3. Закон України «Про депозитарну систему України» № 5178-VI від 06.07.2012 р. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5178-17>.
4. Нескорородева І. Особливості функціонування фондового ринку України / І. Нескорородева // Вісник НБУ. – 2013. – №2. – С.36-42.
5. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ssmsc.gov.ua>.
6. Покришка Д. Депозитарна система в Україні: проблеми та перспективи розвитку / Д. Покришка, О. Собкевич, М. Скиба // Ринок цінних паперів України. – 2010. – №5-6. – С. 21-32.
7. Сивченко Г. Концептуальні засади реформування депозитарної системи України / Г. Сивченко // Вісник КНТЕУ. – 2012. – №2. – С.95-103.
8. Соркін І. В. Альтернативні механізми врегулювання спорів у сфері фінансових послуг: світовий досвід та реалії України / І. В. Соркін // Фінанси України. – 2013. – №10. – С. 7-18.

Рецензент д.е.н., професор Мороз О.О.